

УДК 371.035.3

Старовойт Л.В. Творчий підхід до трудового навчання молодших школярів у традиційних і сучасних освітніх концепціях // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. – Випуск 41. / Редкол.: В.І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2014. – С. 130-135.

Автор

Старовойт Л.В.
Старовойт Л.В.
Starovoit L.V.

Назва

ТВОРЧИЙ ПІДХІД ДО ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У
ТРАДИЦІЙНИХ І СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ КОНЦЕПЦІЯХ
ТВОРЧЕСКИЙ ПОДХОД К ТРУДОВОМУ ОБУЧЕНИЮ МЛАДШИХ
ШКОЛЬНИКОВ В ТРАДИЦИОННЫХ И СОВРЕМЕННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ
КОНЦЕПЦИЯХ
CREATIVE APPROACH TO LABOR EDUCATION OF YOUNGER STUDENTS IN
TRADITIONAL AND MODERN EDUCATIONAL CONCEPTS

Анотація

Стаття присвячена актуальній проблемі творчого розвитку молодших школярів на уроках трудового навчання. Розкрито зміст та особливості творчого підходу до уроків трудового навчання у початковій школі. Визначено місце і роль уроків трудового навчання у творчому розвитку молодших школярів.

Статья посвящена актуальным проблемам творческого развития младших школьников на уроках трудового обучения. Раскрыты содержание и особенности творческого подхода к урокам трудового обучения в начальной школе. Определено место и роль уроков трудового обучения в творческом развитии младших школьников.

The article is dedicated to development of junior schoolchildren creativity on labour training lessons. The content and peculiarities of creative thinking at the lessons are shown. The place and role of labour training lessons in the creative thinking development of junior schoolchildren are defined.

Ключові слова

Розвиток, творчий розвиток, творчий підхід
Развитие, творческое развитие, творческий подход
Development, creative development, creative approach.

Постановка проблеми. Визначальною метою процесу гуманізації в педагогіці є розвиток активно-творчих здібностей учнів. Особистісно-орієнтований підхід до навчання забезпечує розвиток і саморозвиток учнів на основі виявлення їх індивідуальних особливостей, формування пізнавальної і комунікативної компетентності, підвищення рівня мотивації. Тому постає необхідність у такій системі навчально-виховної роботи, котра б гармонійно поєднувала творчість педагога та школяра і стала загальною основою емоційно-творчого розвитку особистості.

Стало вже загальноновизнаним, що єдність духовного, художнього, творчого є обов'язковою умовою гармонійного, всебічного розвитку дітей молодшого шкільного віку. Крім того, цінність творчості полягає не лише у результативній стороні, а й у самому її процесі. На нашу думку, все це в повному обсязі стосується трудового навчання у початковій школі. Саме уроки трудового навчання та художньої праці, враховуючи вікову сенситивність, сприяють творчому розвитку молодших школярів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у проблему художньо-творчого розвитку молодших школярів зробили педагоги В.Барко, Ю.Борисова, І.Волков, В.Вільчинський, Н.Вітковська, І.Гадалова, Н.Гурець, Д.Джола, С.Левін, О.Савченко, Г.Тарасенко, В.Тименко, А.Щербо та ін. Проблемі розвитку творчих здібностей особистості присвятили дослідження психологи О.Бакушинський, О.Запорожець, В.Моляко, С.Сисоєва.

Загальні засади трудового виховання висвітлені у роботах Д.Кучерюка, Б.Ліхачова, В.Озмітіна, Н.Хвостіна та ін. У питання теорії та методики трудового навчання школярів зробили вагомий внесок С.Батишев, А.Вихрущ, Р.Гуревич, В.Гусев, П.Дмитренко, А.Дьомін, Є.Кулик, Г.Левченко, В.Мадзігон, Ю.Максимов, А.Малихін, В.Сидоренко, В.Тименко, Д.Тхоржевський, В.Харламенко та ін. Проблему естетики праці вивчали О.Єгоров, Л.Новікова, В.Попков, Ю.Соловйов, Д.Фукас, Є.Шимунек.

У наукових дослідженнях О.Білої, О.Грушко, О.Максимчук, О.Опалюк, В.Рагозіної, О.Расказової, В.Сироти, В.Тесленко, В.Томашевського аналізуються питання творчого розвитку дітей у процесі мовленнєвої, музичної, зображувальної, предметно-перетворювальної діяльності.

Мета статті – розкрити особливості творчого підходу до трудового навчання школярів у контексті соціальних сподівань

Виклад основного матеріалу. Праця є основою всебічного творчого розвитку особистості. Не може бути й мови про всебічний розвиток, коли дитина не знає радості праці. В.Сухомлинський категорично заперечував просвітительське формування інтересу до праці, що зводиться лише до читання лекцій про працю, її красу і необхідність. Дітей потрібно залучати до процесу праці, щоб вони бачили навколо себе зроблене власними руками і відчували задоволення від цього. Адже дитина не пуста посудина, яку педагог повинен заповнити знаннями та загальнолюдськими нормами. Дитина – особистість, яка не „сформується” в далекому майбутньому, а розвивається зараз, але ще не проявила, не пізнала себе і потребує допомоги педагога [9, с.245].

На думку В.Сухомлинського, праця дозволяє більш глибоко розкрити творчі здібності дитини. Аналізуючи готовність дитини до трудової діяльності, необхідно думати не лише про те, що вона може дати для суспільства, але й про те, що праця дає дитині. Суть гармонійного розвитку особистості В.Сухомлинський бачить у нерозривному зв'язку трудового навчання з іншими сторонами навчально-виховного процесу: моральною, естетичною, творчою, інтелектуальною, фізичною тощо.

Для аналізу проблеми творчості на уроках трудового навчання у початковій школі та визначення шляхів організації ефективної творчої роботи молодших школярів дають підґрунтя праці педагогів Т.Ільїна (дидактика), Ю.Бабанського, І.Лернера (методи навчання), В.Онищук (організація уроку), П.Підкасистого, О.Савченко (розвиток навчання в сучасній початковій школі).

Відтворювальна (репродуктивна) діяльність, на думку П.Підкасистого, передбачає створення продукту вже відомої якості, коли дитина оперує шаблонними засобами певної системи. Тому репродуктивна діяльність учня в процесі навчання служить певною базою для кількісного накопичення знань, що допомагають усвідомити й засвоїти засоби дії, які застосовуються ним у навчальній діяльності. На відміну від репродукування, творчість учня – це новизна й оригінальність його дії, що виявляється у створенні принципово нових комбінацій раніше відомих йому засобів, які використовувалися учнем для вирішення певних пізнавальних завдань [8, с.8].

Творчість є комплексом інтелектуальних та особистісних особливостей дитини, що сприяють самостійній постановці проблеми, генеруванню великої кількості оригінальних ідей та нешаблонному їх вирішенню. Слід зазначити, що дітям молодшого шкільного віку з самого початку притаманна талановитість. Початковий період навчання вважається важливим у залученні дітей до творчого, прекрасного. Тому, на наш погляд, трудове

навчання набувають ролі універсального засобу в творчому розвитку особистості, що формує внутрішній світ дитини. Трудове навчання сприяють позитивному впливу на загальний розвиток дитини: формують емоційну сферу, вдосконалюють мислення, сприяють розумінню краси в мистецтві, житті, навколишній дійсності.

Творча спрямованість трудової діяльності може розглядатись і як характеристика самої праці, і як характеристика її суб'єкта – школяра. У першому випадку перед учнями ставлять завдання, які потребують не лише виконання, а й перетворення предмета та процесу діяльності. В іншому випадку навчання дітей передбачає створення у них установки на раціоналізацію, удосконалення комплексного підходу до розв'язання конкретних завдань. Є.Антонович, І.Волкотруб, Д.Кучерюк, Б.Неменський, М.Станкевич, В.Тименко та інші стверджують, що формування повноцінної творчої особистості, здатної до конструктивної діяльності можливе на засадах гармонійного співвідношення краси і доцільності. На думку Д.Кучерюка, праця – це повсякденна буденність турбот і свято творчого покликання, що відбулось, це фізична мобілізація сил і значною мірою – напруга почуттів та інтелекту [4, с.3].

У своїх працях В.Моляко [7] звертає увагу на те, що трудове виховання молодших школярів здійснюється у процесі технічної творчості. Він аналізує психологічне значення творчої діяльності, яка пов'язана з індивідуальним підходом до дитини у процесі творчої діяльності.

Зазначимо, що молодший шкільний вік є фундаментом у становленні творчої особистості. В.Сухомлинський наголошував, що для молодших школярів характерні естетичні і суспільно корисні цілі праці. Художньо-естетичні засоби спонукають дітей до активної творчої трудової діяльності. Л.Виготський вважав, що у мистецтві молодших школярів більше чуттєвості, ніж розсудливості. Д.Богоявленська визначає молодший шкільний вік періодом нижньої вікової межі креативного поля. На думку Ж.Піаже, молодші школярі можуть комбінувати і класифікувати реальні об'єкти, але неспроможні міркувати абстрактними поняттями. Їхнє мислення обмежується конкретними операціями.

Д.Кучерюк виділяє три основні аспекти творчого покликання у праці. Перший – орієнтаційний (у якому особистість може більш глибоко розкрити свої творчі можливості). Другий аспект – евристично-перетворювальний (праця – всеохоплююча сфера прояву творчого покликання). Третій – почуття обов'язку (в оригіналі – “долженствование”), що характеризується як внутрішня потреба реалізації особистісного потенціалу у праці [4, с.32].

Як зазначалось, творча діяльність породжує дещо якісно нове, що відрізняється неповторністю, оригінальністю та суспільно-історичною унікальністю. При цьому хочемо наголосити, що в продукції дитячої творчості досить складно знайти дещо якісно нове, що раніше ніколи не зустрічалось. Ще важче виявити в цій діяльності “неповторне”, “оригінальне”, “унікальне”. З огляду на це ступінь новизни продукту творчої діяльності може варіювати в певних межах. Тому ми зважаємо на умовність новизни, оцінюючи результати творчої діяльності молодших школярів.

Не лише результативність визначає цінність творчої діяльності, вагомим тут є і сам процес. Зауважимо, що пов'язувати творчість лише з інтуїцією, грою уяви і фантазії, зводити її тільки до продуктивного ряду дій, обмежувати виключно створенням нового, яке не має аналогу в минулому, – таке уявлення є однобічним. Тому, ми схилиємось до думки І.Кучерявого, що творчість доступна кожному і проявляється не лише у створенні нового. Нерідко творчі зусилля мають своє продовження у виконавчій діяльності, яка переростає знову ж таки у творчість [5, с.17].

Дитяча праця – це передусім доцільна діяльність, сутність якої полягає у тому, що вона завжди опосередкована розумовою творчістю, конструюванням того, що повинно бути втілено у дійсність. Отже, необхідним елементом творчої діяльності і, природно, творчої активності, є пізнавальний процес. З виникненням творчої активності досягається цілісність

дитячої діяльності. Тому творча діяльність у формі праці з самого початку характеризується як перетворювальна активність, яка спрямована на зміну реальної дійсності і є двосторонньою (предметно-перетворювальна і пізнавальна). Істотними характеристиками трудової діяльності дитини є предметність, доцільність, суспільна природа. Діяльність молодшого школяра містить чуттєво-предметний та пізнавальний компоненти. Перший з них забезпечує переклад ідеального на мову об'єктивно-реального (відбувається опредмечування духовної творчості). Предметна діяльність – важливе джерело творчих сил, можливостей і здібностей дитини. Вона опирається на складну систему соціальних і психофізичних явищ, з яких складається механізм творчості [2, с.67].

У молодших школярів установка на творчість формується в процесі практичної діяльності під час виконання трудових завдань, коли учитель заохочує елементи творчого підходу до виготовлення виробу, стимулює дитячу творчість, поступово вводячи спеціальні завдання. Важливим моментом у формуванні творчого ставлення до праці є привчання молодших школярів до самостійного виконання завдань, що потребують трудових умінь та навичок, розвиток у дітей уміння планувати трудові дії тощо.

Перетворювальна діяльність дитини у віці від шести до десяти років досить різноманітна як за формою, так і за засобами реалізації. У цьому віці діти особливо активно сприймають і пізнають навколишній світ. Водночас можна сказати, що творча активність молодшого школяра часто є досить стихійною, може навіть зникнути, якщо не буде своєчасно підкріплена діяльністю і підтримана кимсь із старших.

Тому під час організації творчої діяльності дітей на уроках трудового навчання доцільним є дотримання і виконання вчителем завдань, що передбачають поступовий перехід від репродуктивної до репродуктивно-творчої і далі до творчої діяльності. Це забезпечить єдність когнітивного, почуттєво-емоційного, діяльнісного, особистісного, мотиваційного, аксіологічного компонентів творчого розвитку. Таким чином, значні можливості творчого розвитку молодшого школяра покладено в основу уроків трудового навчання.

Творчий розвиток дітей в умовах школи передбачає діяльність у різних напрямках, і, як показує практика та ряд досліджень, особливо ефективною в цьому плані є робота з розвитку особистісного творчого потенціалу кожної дитини, яка реалізується засобами мистецтва, природи, навколишнього середовища. Уроки трудового навчання потенційно містять широкі можливості для формування творчої активності молодших школярів, оскільки за своєю суттю художньо-предметна діяльність є продуктивною, адже діти мають змогу передавати у художній формі свої враження від навколишнього, вносячи елементи індивідуального бачення.

Розглядаючи проблему творчого розвитку з позиції загальноестетичного розвитку, В.Лейбсон виділяє такі його рівні: констатуючий, аналізуючий, особистісний. На думку автора ці рівні є універсальними, оскільки їх прояв можна спостерігати у процесі спілкування школярів з різними видами мистецтва. Крім того, він підкреслює, що творча діяльність є особливо актуальною для учнів початкових класів, оскільки саме вона найбільш органічно і безболісно допомагає дитині перейти від ігрової діяльності до навчальної, де продовжують зберігатися елементи ігрового плану.

Вивчаючи шляхи розвитку дитячої творчості у процесі трудового навчання, ми виділили такі моменти творчої діяльності: первинне переживання, що служить поштовхом для створення; явище виразної діяльності, що є матеріалом для творчості; явище оформлення (організації або впорядкування) матеріалу. Варто зазначити, що молодші школярі завдяки віковим особливостям не ставлять завдання звітувати перед собою про необхідність здійснення творчої роботи чи про передачу знань щодо виконання окремих вдалих прийомів у виробі. Тому ми вважаємо недоречним вирішувати проблему творчого розвитку учнів через площину логічного домінування в процесі творення.

Оскільки у поняття “творчість у початковій школі” ми вкладаємо не стільки створення духовних цінностей та кінцевий результат, а сам процес, дієвість, активність, здатність до перетворення чужих думок та почуттів у свої власні, тому предметно-перетворювальна діяльність учнів на уроках трудового навчання може кваліфікуватись творчістю. При цьому важливою умовою є обов’язкове зважання на природну потребу дитини творити та фантазувати. Адже навчання, яке базується на активному практичному оволодінні матеріалом, а не на пасивному заучуванні, є значно результативнішим. Так, на думку І.Песталоцці, кожен пізнає лише те, що сам спробує зробити, саме таким чином об’єкт пізнання наближується до дитини, перетворюючи загальний досвід в особистісний зміст. Тим самим творча діяльність сприяє руйнуванню стіни байдужості, породжуючи в учнів зацікавленість та позитивні емоції.

Дитина високої творчої спрямованості здатна з головою поринути в те, що її цікавить, вона дуже винахідлива в предметно-перетворювальній діяльності, іграх, використанні різних матеріалів, здатна по-новому підійти до розв’язання певної проблеми, висловлює багато різних міркувань з приводу конкретної ситуації. Творча дитина, як правило, дотепна, енергійна, виявляє значну самостійність у думках і поведінці, відрізняється розвинутою пам’яттю. Звичайно, що здатність дитини до творчості, поєднана з високим інтелектуальним рівнем, на жаль, це виняток, рідкісне явище у звичайному шкільному класі. Проте потенційна творчість, як свідчать психологічні дослідження (як зарубіжні, так і вітчизняні) притаманні молодшому школяру. Завдання учителя – створити умови, за якими схильність дітей до нестандартного, нового, бажання самостійно вирішувати поставлені завдання можуть розвиватися. Дитина молодшого шкільного віку шукає можливостей для виявлення своєї інтелектуальної енергії, що йде від потреби у творчості. Загалом у дітей цього віку творча потреба реалізується у двох напрямках: у розвитку інтересу до пізнання та творчої діяльності [6, с.102-104].

Інтерес до пізнання в молодшому шкільному віці різнобічний, поверховий, він не проникає глибоко у свідомість дитини і не мотивує в цілому навчальну діяльність. Саме творча потреба вимагає від процесу навчання ситуацій, які б стимулювали не лише пам’ять, а й мислення. Так, учитель може використовувати на уроках трудового навчання систему запитань, створювати різного роду проблемні ситуації або вносити творчі елементи, завдяки чому учні зможуть активізувати розумову діяльність, зробити “відкриття” [6, с.67].

Активізація пізнавальної діяльності відбувається шляхом збудження інтересу до нового, отримання нових відомостей у процесі проведення екскурсій, відвідування виставок, музеїв тощо. Можливі й інші шляхи активізації: спостереження у природі, виконання трудових операцій, у ході яких дитина створює певний продукт.

У свою чергу, правильна організація творчої діяльності молодших школярів на уроках трудового навчання сприяє вихованню розвинутої та духовно збагаченої особистості, спонукає її до безперестанного пошуку нових ідей, усвідомлення своєї ролі як творця. Включаючи учнів до творчої діяльності на уроках трудового навчання, до сприймання творів декоративно-ужиткового мистецтва, учитель навчає їх визначати місце мистецтва у світовій культурі, діти опановують основними поняттями художньої культури, за допомогою психічних регулятивних процесів здобувають навички саморегуляції естетичного ставлення до навколишньої дійсності.

Практична робота посідає основне місце на уроках трудового навчання. Під час трудової діяльності створюється виріб певного функціонального призначення. Процес виготовлення будь-якого виробу потребує від дитини активних дій. Про активність можна судити передусім за зовнішніми ознакам – учень клеїть, шие, ріже, ліпить тощо, тобто виконує певні трудові дії. У той самий час важко зрозуміти наскільки активна дитина внутрішньо. Тому саме перевагу репродуктивної діяльності молодших школярів слід вважати одним з головних недоліків сучасного уроку трудового навчання. Учні у більшості

випадків орієнтуються на створення копій виробів, які демонструє вчитель в якості зразка. Реалізація творчих можливостей учнів, як правило, можлива лише на етапі оформлення виробу.

Оскільки одним із основних завдань творчого розвитку особистості молодшого школяра є підготовка до виконання роботи на творчому рівні, то надійним способом вирішення цієї проблеми є своєчасне залучення до творчої діяльності кожного учня. Адже можливість успішно займатись самостійною творчістю здійснює великий вплив на ставлення дитини до роботи, яку вона виконує для себе та оточуючих.

Серед суттєвих рис творчої особистості такі вчені як О.Лук, Г.Падалка, В.Роменець виділяють: здатність бачити цікаве, особливе, незвичне у звичайному житті, буденних фактах, наявність фантазії та натхнення, проникливість мислення, легкість асоціювання, цілісність сприймання, готовність пам'яті надати потрібну інформацію у потрібний час, гнучкість мислення, легкість генерування ідей, рухливість мовлення, здатність до згортання розумових операцій, до оцінювання, до перенесення досвіду, до моделювання, до швидкого пов'язування нової інформації з відомою, до доопрацювання.

У процесі теоретичного аналізу ми визначили, що спільними ознаками творчої особистості молодшого школяра є:

- чуттєвість до нового, відкритість досвіду;
- існування інтелектуальної та творчої ініціативи;
- здатність бачити й ставити проблему;
- широке узагальнення явищ, що не пов'язані між собою наочним, понятійним зв'язком;
- оперативність мислення для якого характерні багатство та різноманітність ідей, асоціацій з приводу виникнення незначного стимулу;
- гнучкість мислення, здатність до швидкого переходу від одного засобу вирішення до іншого, з однієї категорії в іншу;
- оригінальність.

Висновки. Отже, проблема розвитку творчої особистості може бути вирішена у суспільстві, яке забезпечує відповідні суспільні відносини, переборює розходження між розумовою та фізичною працею, створює необхідні умови для творчої праці та освіти. На нашу думку, природна творчість дитини виявляється в діяльності, зовнішньою формою якої є праця. Вона з одного боку є це продуктом діяльності, її зміст, а з іншого – основа творчої активної особистості молодшого школяра. Творча активність як якість особистості дитини не притаманна їй споконвічно і не породжується природою – вона формується під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників. Завдяки праці розширюється емоційно-творча сфера дитини. Таким чином, важливого значення набуває дослідження психологічних передумов творчого розвитку молодших школярів на уроках трудового навчання.

Література

1. Барташнікова І. А. Розвиток уяви та творчих здібностей у дітей 5-6 років : навчальний посібник [2-е вид., переробл.] / І. А. Барташнікова, О. О. Барташніков. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. – 64 с.
2. Волков И. П. Приобщение школьников к творчеству / И. П. Волков. – М. : Просвещение, 1982. – 144 с.
3. Демченко І. Творчий розвиток молодших школярів засобами образотворчого мистецтва / І. Демченко // Рідна школа. – 2002. – № 6. – С. 62-64.
4. Кучерюк Д. Ю. Эстетика труда: ценностные отношения, творчество, человек / Д. Ю. Кучерюк. – К. : Выща шк. Изд-во при Киев. ун-те, 1989. – 152 с.
5. Кучерявий І. Т. Творчість – основа розвитку потенційних джерел особистості : навчальний посібник / І. Т. Кучерявий, О. І. Клепіков. – К. : Вища шк., 2000. – 288 с.
6. Матяш Н. С. Використання елементів дизайну в процесі трудової підготовки майбутніх вчителів початкових класів // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців : методологія, теорія, досвід, проблеми : Зб. наук. пр. – Київ-Вінниця : ДОВ Вінниця, 2004. – Вип. 6. – С. 35-43.

7. Моляко В. А. Роль творчества в трудовом воспитании учащихся / В. А. Моляко // Психологические вопросы трудового воспитания. – Киев : Радянська школа, 1979. – С. 17-37.
8. Пидкасистый П. И. Самостоятельная деятельность учащихся. Дидактический анализ процесса и структура воспроизведения и творчества / П. И. Пидкасистый. – М. : Педагогика, 1972. – 184 с.
9. Сухомлинский В. А. Избранные произведения : в 4-х т. /В. А. Сухомлинский. – К. : Рад. школа, 1979. –Т. 4. – 1979.– 669 с.
10. Цимбалюк І. М. Підвищення кваліфікації вчителя: розвиток творчих здібностей молодших школярів : навчально-методичний посібник / І. М. Цимбалюк, Ю. В. Пелех. – К. : ВД “Професіонал”, 2004. – 222 с.
11. Шикирінська О.А. Художньо-естетична освіта як невід’ємна складова фахової підготовки майбутнього вчителя початкових класів / О.А. Шикирінська // Теорія і методика мистецької освіти: матеріали III Міжнар. наук. - практ. конф.: зб. наук. пр.. – Випуск 8 (13). - К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – С. 130-134